

כיצד ללמד את הספר "ערכים במועדס" בהתאם לתוכנית המסגרת החדשה של מורשת

ותרבות ישראל?

(תוספת למדריך למורה)

קיימות שתי מסגרות-על, שניתן לארגן באמצעותן את הוראת פרקי הלימוד של הספר 'ערכים במועדס' על פי הנחיות תוכנית המקצוע החדשה במורשת ותרבות ישראל של משרד החינוך. אמנם, הטקסטים הנלמדים יוותרו ללא-שינוי כמעט, אך המסגרת הכללית שלתוכה אנו יוצקים את אותם טקסטים, המאחדת אותם תחת קורת גג רעיונית אחת, היא אחד המרכיבים החשובים ביותר בהבניית תפיסה כללית לגבי תכנית הלימודים השנתית אצל התלמידים. ניתן בהחלט לומר כי הרושם הסופי שיוותר אצל התלמידים לאחר שהשלימו את לימודם בספר 'ערכים במועדס' יושפע בראש ובראשונה מאותו רעיון כללי שבעזרתו אנו מציגים, מארגנים ולבסוף גם מסכמים את תכנית הלימודים בכללותה. כלומר שבסוף שנה"ל, כאשר התלמידים והמורים ישאלו את עצמם "מה למדנו השנה?!", תהיה חשיבות גדולה לבחירה שבין שתי המסגרות שלהלן:

- האפשרות הראשונה והפשטנית יותר לסידור שנת הלימודים היא הוראת פרקי הספר על פי סדר כרונולוגי (שהוא גם סדר הופעתם בספר הלימוד), בצמוד ללוח השנה. על פי תפיסה זו, נתייחס ל'ערכים במועדס' כאל מקור אחד רציף – מעין לוח שנה מורחב המתמקד במועדים מסוימים, ומתעכב על המטען הערכי שניתן להפיק מהם. יש מספר יתרונות להוראת התוכנית בצמוד ללוח השנה, ובין היתר זוכים התלמידים ליישם את החומר הנלמד באופן שבו הם מציינים את המועדים בחייהם הפרטיים לאורך השנה. בנוסף, הוראה רציפה תאפשר לתלמידים להפיק יותר מן השיח שמתנהל סביבם – בבית, בבית הספר ובתקשורת – לקראת המועדים השונים. אין להמעיט בחשיבותה של ההתאמה בין חומר הלימודים בתוך הכיתה לבין השיח הציבורי המתנהל מחוצה לה, משום שהיא עשויה ליצור אצל התלמידים זיקה מיוחדת בין החומר הנלמד לבין עולמם האישי, מה שיכול להעצים את מחויבותם למקורות ולתכנים הנלמדים, ואת זיקתם האישית לתחום הדעת. בצד היתרונות המשמעותיים שבהוראת 'ערכים במועדס' בצמוד ללוח השנה, ישנו גם חיסרון בולט אחד: חוסר העיסוק בלוח השנה העברי כמכלול. למעשה, כאשר לומדים את תכנית הלימודים כרצף כרונולוגי, לא יתאפשר למורה לעסוק בשאלות מהותיות המבארות ומרחיבות את ההיבט התיאורטי של לוח השנה העברי, משום שהלמידה על הסדר מתייחסת לחגים כאל ארוע רגעי שמיד יחלוף ואיננה מתייחסת באופן ישיר לזמן היהודי כמרכיב מרכזי בהבניית הזהות התרבותית שבה אנו מבקשים לדון במסגרת תחום הדעת "מורשת ותרבות ישראל".
- קיימת אפשרות נוספת להוראת הספר 'ערכים במועדס', מורכבת ושיטתית יותר, אשר מתייחסת לא רק למועדים עצמם אלא גם לרעיון הכללי של לוח שנה. כחלק מן המחויבות למסגרת-מארגנת זו, נבקש להעניק לתלמידים

תפיסה כוללת של הזמן היהודי, במטרה להבהיר את משמעות הזמן היהודי כזמן קוי המתפתח מהחלק לשלם, במסגרת תהליכים המאורגנים סביב מועדי השנה. בין היתר, נעסוק לאורך השנה במספר שאלות-יסוד מרכזיות, לדוגמה: מה המשמעות של לוח שנה, והאם יש להבין את הזמן רק כתנועה של גרמי השמים וחילופי העונות, או גם כמסגרת-חיים אנושית יזומה שנועדה לספק צרכים אנושיים וחברתיים? מהם העקרונות העומדים בבסיס הקביעה האנושית של לוח השנה, וכיצד אלו באים לידי ביטוי במועדים השונים? האם וכיצד ניתן לשלב בין תפיסת זמן מחזורית (מעגלית) לבין תפיסת זמן פרוגרסיבית (קווית), ומהן ההשלכות לעניין שאלת הבחירה החופשית של היחיד ושל החברה? מה החשיבות של הזיכרון בהבניית לוח השנה העברי, ואילו מטרות עיקריות הוא נועד לשרת? מהו הקשר שבין ערכים לבין מועדים, ומהם הערכים המודגשים בלוח השנה העברי? על אף שנקודת מבט זו על תכנית הלימודים מורכבת יותר מן האפשרות של לימוד רציף של הספר, יש בה יתרון חשוב. השימוש בעקרונות המנחים הנובעים מתוך מסגרת העל הזו יאפשר לתלמידים להפיק יותר מן העיסוק בלוח השנה העברי, משום שמעבר ללימוד התכנים המתמייחסים לכל מועד בפני עצמו, תיווצר אצלם תפיסה רחבה, כוללת ואף ביקורתית של הזמן היהודי כמכלול. בכדי להתאים את הספר 'ערכים במועדים' לדיון כללי שכזה, ועל ידי זה לדרישות תוכנית המקצוע החדשה של מורשת ותרבות ישראל, יש צורך לארגן את פרקי הלימוד מחדש, תחת מספר כותרות משנה, שבעזרתן נוכל להבין טוב יותר את מהות לוח השנה:

1. השילוב בין המחזוריות בטבע לבין הזיכרון ההיסטורי האקטואלי והסימבולי: לוח השנה העברי משלב בין תפיסת

זמן מחזורית (מעגלית) לפיה יש להבין את השנה כמעגל שחוזר על עצמו שוב ושוב, לבין תפיסת זמן היסטורית (קווית), לפיה האנושות, היהדות והיחיד מתקדמים כל העת לעבר תכלית מסוימת. השילוב בין תפיסה מחזורית לתפיסה היסטורית יכול לבוא לידי ביטוי היטב בפרקים המוקדשים לשלושת הרגלים – פסח ושבעות (אין פרק המוקדש לסוכות, אך מומלץ בכל זאת להקדיש לו לכל הפחות 2 – 3 שיעורים) משום שבמועדים הללו יש התייחסות למחזוריות הטבעית ולחילופי העונות, כמו גם חשיבות היסטורית גדולה. מעבר לעיסוק בחירות ובחסד המצוי בפרקים המוקדשים לחגים אלו (את חג הסוכות ושמחת תורה מומלץ לקשור לערך ה"שמחה"), חג הפסח הוא גם "חג האביב" ו"חג החירות", ובו מציינים את יציאת מצרים; חג השבועות הוא גם "חג הקציר" ו"חג הביכורים", ומציינים בו גם את מתן תורה; וחג הסוכות הוא גם "חג האסיף", והוא משמש גם לאיזכור הנדודים של עם ישראל לאורך 40 שנה במדבר. טקס הקידוש בכל שלושת החגים מכיל את הביטוי "זכר ליציאת מצרים", ובה בעת, לכולם יש משמעות חקלאית, במסגרת מיקומם ביחס לעונות השנה. החברה הישראלית, ובמיוחד המפעל הציוני בראשית ימיו (וכך עד היום בתנועה הקיבוצית), העדיפה בשלבים מסוימים להדגיש את הצדדים החקלאיים שבחגים השונים כחלק מן הערך הרב שייחסו לרעיון "העבודה העברית", ובמסגרת הניסיון להבנות את זהותו של "היהודי החדש", שהוא חופשי מן הדת ועובד את אדמה בכוחות עצמו. בימינו, נוספה גם משמעות אחרת ליצירת חיבור מיוחד בין האדם לבין הטבע והמחזוריות העונתית, הנובעת מן המתח שבין התעשייה האנושית לבין

הסביבה הטבעית בכל ברחבי העולם. במהלך המחצית השנייה של המאה ה-20, ובמיוחד בראשית המאה הנוכחית, החלה החברה האנושית להפנים את החשיבות שבשימור מערכות הטבע המחזוריות, ולצד זה את ההשלכות האפשריות של חוסר-הקפדה בנושא זה (מינים בסכנת הכחדה, התחממות כדור הארץ, כריתת יערות ועוד). כתוצאה מכך, נדרש האדם בעידן הנוכחי למצוא את השילוב הנכון בין הטכנולוגיה, המסמלת את הקידמה, לבין השמירה על הסביבה והמחזוריות הטבעית, בין היתר על ידי מתן משמעות כפולה למועדים אשר נועדו לציין את התקדמות ההיסטוריה לצד המחזוריות שבה – פסח, שבועות, וסוכות.

2. **משעבוד לגאולה:** חלק ניכר מהתפיסה ההיסטורית שעליה מבוסס לוח השנה העברי מתקשר לרעיון ה"גאולה",

בגרסאותיו השונות. הגאולה והמשיחיות הם מן המושגים המרתקים ביותר בתרבות היהודית, בעיקר משום שמשמעותם הלשונית משתנה ומקבלת פרשנויות חדשות, לאורך הזמן. במקרא, הגאולה והמשיח הם בדרך כלל מושגים מאוד ארציים – הגואל הוא "גואל הדם", "גואל האדמה" או גואל של אישה הזקוקה לייבום (רק בספר ישעיהו יש התייחסות לה' כגואל של עם ישראל, וגם זה בהשאלה); והמשיח הוא כינוי למלך ישראל או לכהן הגדול, המשווה בשמן כאות לבחירת אלהים בו. בתקופת חז"ל, קיבלו מושגים אלו פרשנות חדשה, כאשר הגאולה הובנה כסמל לתהליך ההיסטורי המוביל על ידי אלהים, שבסופו ישוב עם ישראל לארצו ויזכה לעצמאות מדינית, והמשיח נתפס כנציג אנושי של אלהים המוביל את תהליך הגאולה, שיבוא מזרע המלוכה של דוד. בימי הביניים הודגשו הצדדים המיסטיים של שני המושגים הללו, ובכך הפכה המשמעות המרכזית של תהליך הגאולה מהיסטורית וארצית לקוסמית ושמימית. בעת החדשה, לעומת זאת, הדגישו הוגים ציוניים את האפשרות של תהליך גאולה חילוני והיסטורי, המנותק מן האמונה באל, והמבוסס על מאמצי ההתיישבות וההגנה של המפעל הציוני בארץ ישראל.

רעיון התהליך ההיסטורי – משעבוד לגאולה – עשוי לבוא לידי ביטוי בצורה טובה ביותר בדיון סביב **חנוכה, פורים ויום העצמאות**, שבהם אנו מציינים צדדים שונים של העצמאות המדינית או הלאומית של עם ישראל, תוך כדי דיון ברעיון הגורל אל מול הבחירה החופשית, ובכוח האדם לשנות את גורלו, ועל ידי זה "לגאול את עצמו". בנוסף, מומלץ לחבר לנושא הזה גם את חג הפסח (שיידון בעיקר תחת הכותרת "שלושת הרגלים"), המכונה גם "חג הגאולה", משום שעל פי המסורת, ראשית הגאולה ההיסטורית של עם ישראל הוא ביציאת מצרים, שמסמל את היציאה מעבדות לחירות, וליל הסדר שבו מספרים ביציאת מצרים הוא אחד האירועים המשמעותיים ביותר בלוח השנה העברי.

3. **שינוי וסליחה:** בניגוד למעבר משעבוד לגאולה, שהוא תהליך לאומי המתפרש על פני כלל ההיסטוריה של עם ישראל, השינוי והסליחה הם חלק מתהליך אישי, המתרחש בהיסטוריה העצמית של כל אחד ואחד מאיתנו, לאורך חייו. חלק מן התהליכים בחיינו מתרחשים במחזורים מעגליים משנה לשנה, בעוד שאחרים מתפרשים על פני כלל החיים, ובכל שלב ניתן להצביע על הרצון להשתנות ועל הצורך בסליחה (לאחרים ומאחרים). הפרק העוסק ב**ראש השנה ויום הכיפורים** מוקדש לדיון בנושא הסליחה ושינוי העצמי, והוא מהווה תת-פרק של המעבר משעבוד

לגאולה. בין היתר, בפרק זה מומלץ להתייחס לתהליך התיקון האישי המתפרש על פני עשרת ימי התשובה בכל שנה, בהשוואה לתהליך התיקון האישי המתפרש על פני כלל החיים; וגם ליחס המורכב שבין תהליכי גאולה אישיים לבין תהליך גאולה לאומי או כלל-אנושי, הנובע מתוך הרעיון של ארבעה ראשי שנה שונים, המופיע במסכת ראש השנה (פרק א, משנה א): "ארבעה ראשי שנים הם: באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים; באחד באלול ראש השנה למעשר בהמה...; באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמטין וליובלות, לנטיעה ולירקות; באחד בשבט, ראש השנה לאילן, כדברי בית שמאי, בית הלל אומרים, בחמשה עשר בו." במשנה זו, מכירים חז"ל בכך שניתן להבין את הזמן מנקודות מבט מגוונות, ושתהליכים היסטוריים שונים מתרחשים כל העת במקביל.

4. **האחריות על הזיכרון:** מעבר למועדים שבהם אנו מציינים את ההווה והעתיד (החגים העונתיים וחגי הגאולה), ישנם ימים בלוח השנה המוקדשים לזיכרון העבר. המחקר המודרני מוכיח בבירור כי הזיכרון ההיסטורי הוא אחד המרכיבים החשובים ביותר בהבניית הזהות הלאומית של כל אומה (ביחד עם השפה והסמלים הלאומיים) ולוח השנה העברי מכיל לא-מעט ימים כאלו. בין היתר, **ימי הזיכרון לשואה ולגבורה ולחללי מערכות ישראל, יום הזיכרון לרבינו וצום י' בטבת (יום הקדיש הכללי)**, מהווים הזדמנות מצוינת לדון בחשיבות הזיכרון, באופן הראוי שבו יש לזכור את העבר, באחריות האישית שיש לכל אחד מאיתנו על הזיכרון (לזכור בעצמנו ולהזכיר לאחרים), ובהבדל המהותי שבין זיכרון לבין היסטוריה. באותו הזמן, כמובן שרצוי לדון גם בקשיים המלווים את הזיכרון ובזכות השכחה, ובמציאת האיזון הנכון שבין השניים. נושא נוסף שבו כדאי לדון הוא שאלת הזיכרון המכוון בהיסטוריה של עם ישראל – האם יש זיכרון אחד משמעותי שעליו מבוססת הזהות היהודית שלנו יותר מכל אירוע אחר, ואם כן, מהו? האם מדובר בשואה, במאבק שהוביל להקמת המדינה, ביציאת מצרים ומתן תורה, או נקודת ציון אחרת בהיסטוריה הלאומית שלנו?

5. **ערכים אוניברסאליים:** חלק מן הערכים שבהם נדון לאורך השנה מדגישים את השתייכותנו למעגל זהות אישי או לאומי, בעוד שאחרים רלוונטיים לכל אדם באשר הוא אדם. תחת כותרת זו ניתן לכלול בעיקר את יום זכויות האדם, ט"ו בשבט, יום המשפחה וט"ו באב. הדיון בפרק כזה יבקש להדגיש את המחויבות שלנו כיחידים בחברה האנושית, ויצביע על המתחים המתעוררים במפגש שבין מעגל השייכות האנושי לבין מעגל השייכות הלאומי ומעגל השייכות האישי. בפרק המוקדש לערכים אנושיים נוכל להדגיש את הרעיון שכל מועד בלוח השנה הוא מעשה-ידי-אדם ואנושי במידה מסוימת, וכמשימת סיכום מומלץ להזמין את התלמידים להמציא מועד חדש שיצויין על ידי כל חברי הכיתה.

המועד	הטקסטים הרלוונטיים
<ul style="list-style-type: none"> פסח שבועות 	<ul style="list-style-type: none"> סדר בלי כוונה (עמ' 97) – מדגיש את התפיסה המעגלית של הזמן עבדים (עמ' 102) – מדגיש את התפיסה המעגלית של הזמן דרך הרעיון שאין בחירה חופשית ושכולנו חיים על פי מחזוריות מסוימת מי חופשי באמת? (עמ' 101) – מדגיש את התפיסה הקווית של הזמן דרך רעיון הקידמה ישנו משהו שנשמה הזועק לחופש (עמ' 103) – כנ"ל
<ul style="list-style-type: none"> חנוכה פורים יום העצמאות 	<p>כל הטקסטים עוסקים בחשיבות המאבק למען עצמאות מדינית ובאפשרות של שינוי הגורל האישי והלאומי.</p>
<ul style="list-style-type: none"> ראש השנה ויום הכיפורים 	<p>כל הטקסטים – הערכים הנידונים בפרק זה הם "סליחה ושינוי העצמי"</p>
<ul style="list-style-type: none"> יום הזיכרון לרבין י" בטבת ימי הזיכרון 	<p>כל הטקסטים דנים בצדדים שונים של הזיכרון האישי והלאומי ובמורכבויות שעולות מתוך חווית האבל והשכול.</p>
<ul style="list-style-type: none"> יום זכויות אדם ט"ו בשבט יום המשפחה ט"ו באב 	<p>כל הטקסטים בפרקים הללו נוגעים לערכים אוניברסאליים הנוגעים לאנושות כולה – כבוד האדם, איכות הסביבה, המשפחה והאהבה.</p>
	<p>ערכים אוניברסאליים</p>

לוח השנה העברי - פרק מבוא ל"ערכים במועדס"

בפרק המבוא לערכים במועדס' המופיע להלן, קיימת הצעה לדיון במספר שאלות תיאורטיות הנוגעות ללוח השנה

העברי כמכלול ולרעיון הזמן ביהדות, דרך המקורות. יציין כי מדובר בפרק מורכב, אך חשוב שמטרותיו יהיו ברורות למורה המבקש להעניק תפיסה רחבה של לוח השנה. בפרק תיאורטי זה נבקש לעמוד על תהליך היווצרותו של לוח השנה, ועל השילוב שבין כוחות הטבע והכוחות המלאכותיים העומדים בבסיסו. בניגוד לשבוע, שהוא פרק זמן מלאכותי לחלוטין (אין תהליך טבעי המתרחש בשבוע אחד), השנה היא פרק זמן טבעי שבו מתרחשים תהליכים שונים, אשר התרחשו גם בשנה שעברה, ויתרחשו גם בשנה הבאה. מחזוריות טבעית זו היא שהופכת את השנה לאופן המתאים ביותר למדידת הזמן (כאשר אנו שואלים "בן כמה אתה?"), אנו מדברים על שנים). מאידך, בלוח השנה יש גם צד מאוד מלאכותי, משום שהוא מקבל את עיקר משמעותו מכך שהחברה מציינת יחד את המועדים המופיעים בו. כך לדוגמה, אדם שייסע לארץ רחוקה ויציין את לוח השנה העברי ולא את לוח השנה המקומי ירגיש יוצא-דופן. אגב כך, חשוב להדגיש כי גם הערכים העומדים בבסיס המועדים שאותם אנו מציינים הם ערכים שנבחרו בקפידה על ידי מתכנני לוח השנה, ועובדה זו היא אחד ההסברים להבדלים שבין לוח השנה העברי ללוחות שנה אחרים – המחויבות שלנו כאומה לסולם ערכים מסוים, שהוא שונה ולעיתים אף מנוגד לסולמות ערכים של אומות אחרות.

לוח השנה הוא ביטוי מעשי לאופן שבו החברה האנושית מציינת את מעבר הזמן, והוא משמש כאחד מאבני הבניין היסודיים ביותר בכל תרבות. בלעדי לוח השנה, לא היתה יכולה החברה להתנהל בצורה תקינה ויעילה, משום שהוא הקובע את המסגרת הנתונה של הזמנים המוקדשים לעבודה ולפעילות כלכלית, ולמנוחה ולבילויים משפחתיים, כמו גם לזיכרון של אירועים חשובים ולציון ערכים מרכזיים. לפני הדיון בסוגיות רעיוניות הנוגעות לתפיסת הזמן ביהדות בהמשך הפרק, חשוב להבהיר לתלמידים את מבנה לוח השנה ואת חשיבותו, באמצעות קריאה של ההסבר הקצר המופיע בעמודים הללו. במסגרת הקריאה, כדאי להתעכב על הנקודות הבאות:

- שיטות שונות למדידת הזמן – ישנם שתי שיטות מרכזיות למדידת מעבר הזמן, המבוססות על תנועת גרמי השמיים. בלוח השנה הנוצרי, אשר מבוסס על תנועת כדור הארץ סביב השמש, אורך השנה הוא כ-365 ימים, המחולקים ל-12 חודשים. לוח השנה המוסלמי, לעומת זאת, מבוסס על תנועת הירח סביב כדור הארץ, הנמשכת כ-29.5 ימים, ובכל 12 חודשים (סה"כ 354 ימים), מציינים המוסלמים שנה חדשה. הלוח העברי משלב בין שני הלוחות הללו, ועל אף שגם הוא מתבסס בעיקר על תנועת הירח, ב-7 מתוך כל 19 שנים אורכת השנה העברית 13 חודשים; שנים אלו מכונות שנים מעוברות.
- ההבדל בין תפיסת זמן מחזורית לתפיסת זמן קווית – שמות הימים המיוחדים בלוח השנה, "חגים" ו"מועדים", מרמזים על שתי תפיסות זמן שונות בתכלית, שבאות לידי ביטוי בלוח השנה העברי. משמעות המילה חג היא "מסתובב", וכינוי זה מייצג תפיסה לפיה הזמן הוא מחזורי, טבעי ובלתי משתנה. המילה "מועד", לעומת זאת, נגזרת מן השורש יע"ד, והיא רומזת לתפיסה הרואה בזמן מהלך קווי, שהתחיל בנקודת זמן מסוימת, ושעתיד להסתיים בנקודת זמן עתידית. תפיסת הזמן המחזורית מתבססת על ההנחה ששום דבר בעולם אינו משתנה בצורה מהותית (ובמיוחד חוקי הטבע), בעוד שתפיסת הזמן הקווית היא הבסיס לרעיון הקידמה והאבולוציה.
- ההשפעה של בני האדם על לוח השנה – על אף שמעבר הזמן הוא תהליך אובייקטיבי המבוסס על תנועת גרמי השמיים, בני האדם הם שקובעים כיצד לציין אותו. הימים המיוחדים בלוח השנה, המכונים בדרך כלל "חגים" ו"מועדים", נקבעים על ידי בני האדם במטרה ליצור תרבות מאוחדת סביב זכרונות, רעיונות וערכים חשובים. תהליך קביעת לוח השנה הוא תהליך מודע שמובילים מנהיגי העם, ולוח השנה העברי המוכר לנו התפתח לאורך אלפי שנים, שבהם התווספו או הושמטו ימים מיוחדים בהתאם לצרכים ולתפיסות העולם שרווחו בכל תקופה. בנוסף, ההקשר התרבותי וההיסטורי משפיע רבות על האופן שבו בני האדם מציינים את המועדים, ובני אדם שונים עשויים לציין את אותו יום בדרכים שונות מאוד, בהתאם לתפיסת עולמם.

משימה זו נועדה לשרת שתי מטרות עיקריות. ראשית, היא מהווה נקודת פתיחה לפרק שמבקש לתאר את לוח השנה כמכלול, ועל כן יש בה התייחסות לכל המועדים שבהם עוסק הספר "ערכים במועדים". שנית, ייצוג החגים באמצעות סמלים או תמונות מוכיח את הטענה שלימים המיוחדים המרכיבים את לוח השנה יש משמעות תרבותית או ערכית; ובדיוק כשם שניתן לייצג את החגים באמצעות סמלים או תמונות, כך ניתן לומר שהחגים בעצמם נועדו לסמל ולייצג רעיונות או ערכים :

1. מגילת העצמאות מייצגת את יום העצמאות.
2. הדגל בחצי התורן מייצג את יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל.
3. החנוכה העתיקה מייצגת את חג החנוכה.
4. צלחת הסדר מייצגת את חג הפסח.
5. ספר התורה מייצג את חג שמחת תורה.
6. התמונה המשפחתית מייצגת את יום המשפחה.
7. תקיעת השופר מייצגת את ראש השנה.
8. בקשת הסליחה מייצגת את יום הכיפורים.
9. המאבק באלימות כלפי נשים מייצג את יום זכויות האדם.
10. תמונת הילד היהודי שעונד טלאי צהוב מייצגת את יום הזיכרון לשואה ולגבורה.
11. הלבבות מייצגים את ט"ו באב.
12. ניצולי השואה שאומרים קדיש מייצגים את י" בטבת (יום הקדיש הכללי).
13. הבאת הביכורים מייצגת את חג השבועות.
14. שלום כיתה א' מייצג את תחילת שנת הלימודים.
15. ארבעת המינים מייצגים את חג הסוכות.
16. הפירות היבשים מייצגים את ט"ו בשבט.
17. האנדרטה לזכר ראש הממשלה יצחק רבין מייצגת את יום הזיכרון להירצחו.
18. היהודים שמתים במדבר מייצגים את ט' באב.
19. מגילת אסתר מייצגת את חג הפורים.

לאחר שהתלמידים מסיימים את המשימה, מומלץ לעבור על תשובותיהם בכיתה, ולשאול אותם איזו תמונה היו רוצים להחליף. לחילופין, ניתן לבקש מהם למצוא תמונות אלטרנטיביות כמשימת בית, ובכך להדגיש שלא זו בלבד שלוח השנה נושא מטען ערכי, אלא שכל אחד מן המועדים מכיל כמה משמעויות רעיוניות או ערכיות במקביל.

בעמוד 157 מתבקשים התלמידים לסדר את החגים והמועדים שיוצגו באמצעות התמונות, על פי שני קריטריונים המופיעים בטבלה. העמודות מחולקות על פי ההקשר התרבותי שבו נקבע כל אחד מן החגים שהוזכרו, בעוד שהשורות מחולקות על פי חודשי השנה. משימה זו משרתת מטרה כפולה, ובה התלמידים נדרשים להפגין בקיאות בלוח השנה עצמו, וגם ברקע ההיסטורי להיווצרותו. הטבלה המופיעה בעמוד זה תסייע לתלמידים לארגן את לוח השנה על פי סדר המועדים הטבעי, ובאותו הזמן תתן להם פרספקטיבה היסטורית לגבי מועד קביעת החגים, ובכך תמחיש את תהליך מיסודם כמעשה אנושי מודע.

עמודים 158 – 159 : שעון במתנה

את הקטע מתוך מדרש תנחומא המופיע בעמוד 158 אפשר לחלק לשני חלקים עיקריים :

1. בשתי השורות הראשונות של המדרש טוען ר' יהושע בן לוי שביציאת מצרים העניק ה' לעם ישראל את הכוח לקבוע את לוח השנה.
 2. בהמשך המדרש מסביר ר' יהושע את טענתו באמצעות משל, כפי שנוהגת המדרש לעשות במקרים רבים.
- שתי השאלות המופיעות בצד שמאל של העמוד מתייחסות לשני חלקי המדרש, ומומלץ לענות עליהם רק אחרי קריאת המדרש ברצף, מתחילתו ועד סופו. הטענה המרכזית של ר' יהושע, שאותה מתבקשים התלמידים להסביר **בשאלה 1** היא שיש להבין את הפסוק כהצהרה המלווה מתנה שמעניק ה' לעם ישראל, המאפשרת להם לקבוע את לוח השנה, כפי שמתואר בצד העמוד, תחת הכותרת "קידוש החודש ועיבור השנה". כלומר שכחלק מעצמאותם הלאומית, נדרש העם היהודי ליצור לעצמו לוח שנה ייחודי, הנקבע על פי החלטתו. המשל שאליו מתייחסת **שאלה 2** משווה את אלוהים למלך, את עם ישראל לבנו, את לוח השנה לשעון, ואת יציאת מצרים לתהליך התבגרות. בילדותו, היה המלך אחראי לקביעת לוח הזמנים של בנו, אך משהתבגר, מסר לו שעון, מתוך ציפייה שידע לנהל את לוח הזמנים שלו בעצמו. כך גם העם היהודי – מרגע שיצא מעבדות לחירות וקיבל עצמאות לאומית, הוא נדרש גם לקבוע בעצמו את לוח השנה שישמש בסיס לתרבות ולפעילות הלאומית שלו. **שאלה 3** קושרת בין המדרש לבין הרעיון שלוח השנה, ביחד עם המועדים המרכיבים אותו, הוא תוצאה של

החלטות שמקבלים בני אדם. כל חברה חייבת לקבוע לעצמה לוח שנה, בהתאם לתפיסת עולמה ולערכים המקודשים לה. לכן, לוח השנה נמסר לעם ישראל ביציאת מצרים, לאחר שקיבל עצמאות לאומית.

עמוד 160 : זיכרון משותף

לוח השנה הוא אחד הגורמים החשובים ביותר ביצירת מכנה תרבותי משותף לעם ישראל כולו, והוא תרם רבות לאחדות הלאומית, במיוחד לאורך אלפי שנות גלות. בנאום שנשא בפני ועדת החקירה של האו"ם לפני הקמת מדינת ישראל, טען דוד בן גוריון שעם ישראל זכאי למדינה עצמאית וריבונית, בהיותו עם אחד ומאוחד. בן גוריון הוכיח את טענתו באמצעות המחויבות ההיסטורית של עם ישראל למועדים המרכיבים את לוח השנה העברי. עבור בן גוריון, לוח השנה הוא הכלי שמלכד את העם היהודי סביב אירועים מרכזיים מעברו, שזיכרונם הופך את היהודים לעם. במיוחד הדגיש בן גוריון את חג הפסח, שבו יצא עם ישראל מעבדות לחירות ונעשה לעם חופשי ומאוחד. דרך ההוכחה של בן גוריון מבוססת על לימוד בשיטת "קל וחומר" – אם העם האמריקאי נחשב לעם עצמאי שזכאי למדינה ריבונית למרות שכמעט אף אחד מבני אותו עם אינו זוכר את האירוע המכונן שבו נעשה לעם, שהתרחש רק לפני כ-300 שנה, אז קל וחומר שעם ישראל, שזוכר לפרטי פרטים את סיפור יציאת מצרים בכל שנה ושנה, על אף שהתרחש לפני יותר מ-3000 שנה, הוא עם עצמאי שזכאי למדינה ריבונית.

השאלות המופיעות בתחילת עמוד 161 נועדו לסייע לתלמידים בפענוח הנאום של בן גוריון. שאלה 4 מתייחסת לזיכרון המשותף של העם היהודי, המייחד אותם מכל שאר העמים – זהו העם היחיד שזוכר לפרטי פרטים את האירוע המכונן שבו נעשה לראשונה לעם, וזאת למרות הזמן הרב שעבר מאז. בשאלה 5 מתבקשים התלמידים להסביר את האופן שבו הצליח העם היהודי להגיע להישג כה גדול – הכלי לשימור הזיכרון של יציאת מצרים לאורך אלפי שנים הוא חג הפסח. בהתאם לכך, תפקיד הזיכרון הנשמר באמצעות חג הפסח, המוזכר בשאלה 6, הוא לאחד את העם היהודי ולהזכיר לו את עצמאותו הלאומית.

בשאלות הבאות מתבקשים התלמידים ליישם את הרעיון של דוד בן גוריון גם ביחס לחגים אחרים. כשם שחג הפסח משמר את הזיכרון של יציאת מצרים, כך גם חגים נוספים מתייחסים לאירועים היסטוריים חשובים מן העבר של העם היהודי, שחלקם מופיעים בשאלה 7. בחג השבועות אנו זוכרים את מתן תורה; ביום העצמאות את הקמת המדינה; בפורים את הניסיון של אחשוורוש והמן להשמיד את עם ישראל; בט' באב את חורבן בית המקדש הראשון והשני; וביום הזיכרון לשואה ולגבורה את שואת אירופה. בשאלה 8 נדרשים התלמידים לתת דוגמאות נוספות לאופן שבו החגים משמרים את הזיכרון הלאומי, ובשאלה זו ניתן להתייחס לכל אחד מהחגים המופיעים ב"ערכים במועדס", וגם לחגים נוספים שאינם מופיעים בספר. שאלה 9 נועדה להזכיר לתלמידים ששימור הזיכרון איננו התפקיד היחיד שממלאים החגים בתרבות, ולחג

הפסח יש גם היבטים אחרים. בין היתר, בחג הפסח אנו מציינים את ערך החירות, כמו גם את עונת האביב, המתחילה בדרך כלל בסמוך אליו.

עמוד 160 : טעמו האמיתי של החג

מעבר ליצירת אחדות לאומית ושימור זכרון של אירועים מכוננים בחיי האומה, ממלאים החגים תפקיד חשוב גם בציון המחזוריות הטבעית של השנה, והפעילות החקלאית המתלווה לחילופי העונות. מבחינה היסטורית, יתכן מאוד ששלושת הרגלים (פסח, שבועות וסוכות) נוסדו לראשונה כחגים חקלאיים, ובעת העתיקה חגג עם ישראל בימים המיוחדים הללו את תנובת הארץ, שמילאה תפקיד מרכזי בחיי הכלכלה. בתחילת המאה ה-20, כהשתיישוב יהודים מחדש בארץ ישראל והתחילו לעבד את האדמה ולעסוק בחקלאות, רבים מהם ביקשו לחזור ולהדגיש את ההיבט החקלאי שבחגי ישראל. הטקסט במרכז עמוד זה מתייחס לשלושה שלבים היסטוריים בהתפתחות החגים :

1. במקור החגים נוצרו כשעם ישראל ישב בארצו, כאשר עבודת האדמה והחקלאות היו במרכז חיי האומה. על כן, עיקר המשמעות של החגים היתה חקלאית, והם נקבעו בסמוך לחילופי העונות ולשלבם בעבודת האדמה – פסח כחג האביב ; שבועות כחג הקציר וחג הביכורים ; וסוכות כחג האסיף.
 2. בהמשך, כאשר ניתק הקשר בין עם ישראל לארץ ישראל והעם יצא לגלות, קיבלו החגים משמעות חדשה, שהתאימה להקשר התרבותי וההיסטורי החדש – המשמעות הדתית והפולחנית, המתרכזת בעיקר בחיי בית הכנסת והמשפחה.
 3. אך בתחילת המאה ה-20, כאשר עם ישראל ביקש לשוב וליישב את הארץ, ובמיוחד בימי העליות הראשונות שהדגישו מאוד את עבודת האדמה, ביקשו המתיישבים להעניק לחגים את משמעותם המקורית : המשמעות החילונית והחקלאית.
- השאלות המופיעות בתחתית העמוד מתייחסות בפירוט לשלושת השלבים הללו. **שאלה 1** מתייחסת לשלב הראשון, שבו החגים נוצרו במקור כחגים חקלאיים, **ושאלה 2** מתייחסת ליציאה לגלות ולשינוי שעברו החגים בעקבותיה – מחגים חקלאיים לחגים דתיים. **שאלה 3** מתייחסת לשלב השלישי, שבו ביקשו חברי הקיבוצים לחזור ולציין את החגים בהקשרם החקלאי המקורי. מומלץ מאוד להוסיף שלב בניתוח הטקסט, ולשאול את התלמידים האם כיום אנו נמצאים בשלב חדש, שבו צריכים החגים לשוב ולקבל משמעות חדשה מזו שהיתה להם בתחילת המאה ה-20. מעבר לדגש הנקודתי שקיבלו החגים בכל שלב היסטורי, חשוב מאוד להצביע גם על תהליך העיצוב המשתנה שלהם לאורך הזמן. בתחילת הפרק הדגשנו את העובדה שלוח השנה היא נגזרת של פעילות אנושית, ושהחברה למעשה בוחרת וקובעת את החגים והמועדים בהתאם לתפיסת עולמה. בשלב זה ניתן לראות כי מעבר לכך שהחגים נולדים מתוך צורך תרבותי, הם אף ממשיכים להתעצב ולהשתנות לכל אורך ההיסטוריה, בהתאם להקשר ההיסטורי שבו מציינים אותם.

חלק ניכר מן המועדים המרכיבים את לוח השנה העברי מופיעים לראשונה בתורה, שמצווה את עם ישראל לקיים אותם בצורות שונות. בקטע מתוך ספר דברים המופיע בעמוד זה, ניתן לראות שכבר לפני אלפי שנים הכירה התורה בכך שלוח השנה יכול למלא בעת ובעונה אחת את שני התפקידים שזכרו בפרק. מצד אחד, החגים הם הזדמנות להיזכר באירועים היסטוריים מחיי האומה כפי שטען בן גוריון, ומצד שני, הם גם תואמים את עבודת האדמה ואת הקשר החקלאי המיוחד שבין עם ישראל לבין ארץ ישראל, כפי שטענו בני הקיבוצים. **בשאלות 13 – 14**, חשוב שהתלמידים יזכירו את שני ההיבטים הללו, ויצטטו מתוך הקטע את הפסוקים הרלוונטיים, המתייחסים לזיכרון, ולעבודת האדמה. בנוסף, קטע זה מצביע על מטרה נוספת שלשמה נוצרו החגים, והיא מסבירה שהם הזדמנות לשמחה משפחתית ולאומית, ולמנוחה מן העבודה הקשה המאפיינת את מרבית ימות השנה. **שאלה 15** נועדה לעמת את התלמידים עם הרעיון שהחגים הם בעלי מגוון של משמעויות משתנות, ולעורר אצלם חשיבה רפלקטיבית. כיצד הם בעצמם מציינים את החגים, ומה המשמעות המרכזית של לוח השנה עבורם? יתכן שהתלמידים יזדהו עם אחת הדעות שהוצגו בפרק, או עם כולם, ולחילופין יש אפשרות שהם יציעו לחגים פרשנות חדשה ורלוונטית יותר עבורם. מומלץ לערוך דיון כיתתי סביב שאלה זו, ולבקש מן התלמידים לנחש כיצד ייראו החגים בעתיד. משימת הסיכום, המופיעה בתחתית העמוד, ממחישה את השינויים הרבים שעברו החגים לאורך ההיסטוריה, ודורשת מן התלמידים ליישם את החומר הנלמד. את התיאורים שיכתבו התלמידים ניתן יהיה לאסוף ולעצב, ולאחר מכן לקשט באמצעותם את קירות הכיתה או את מזדרונות בית הספר.

לאחר שעסקנו במקומו של לוח השנה בתרבות, בתהליך האנושי שמוביל להיווצרותו ולעיצובו לאורך הזמן, ובקשר שבין לוח השנה לבין זיכרון וחקלאות, הטקסט האחרון בפרק זה יוצר את החיבור החשוב שבין ערכים לבין מועדים. הספר "ערכים במועד" מניח קשר הדוק בין ערכים לבין מועדים, ובין היתר, שתפקידם של המועדים הוא לבטא ולהעצים ערכים ורעיונות שהחברה מייחסת להם חשיבות רבה. לפני שניגשים לקריאת הטקסט עצמו, מומלץ לקיים דיון כיתתי סביב השאלה: מה הקשר שבין ערכים לבין מועדים? חלק מן המועדים שאותם אנו מציינים קרויים על שם ערכים מסוימים (למשל "חג האהבה", או "יום המשפחה"), אך יתכן מאוד שכל החגים בלוח השנה נועדו לקדם ולהפיץ ערכים מסוימים. רעיון זה, לפיו המועדים הם הזדמנות עבור החברה להתמקד באידיאלים החשובים לה, מוצג בפיסקה הראשונה של הקטע המופיע בעמוד זה. בין היתר, מודגש ערך האחדות כפי שהוא בא לידי ביטוי במועדים השונים, ובמיוחד בשירה המשותפת בקבלת השבת, המתוארת בפיסקה השניה. בקריאת הטקסט, מומלץ להדגיש את הקשר שבין שתי הפסקאות: קשר של כלל

ופרט. בפיסקה הראשונה מוצגת טענה כללית, לפיה החגים מייצגים ערכים; ובפיסקה השניה ישנה דוגמה לכך, כפי שניתן לראות באופן שבו תפילות קבלת השבת מביאות לידי ביטוי את ערך האחדות.

השאלות בתחתית העמוד עשויות לסייע לתלמידים בהתמודדות עם הטקסט. **שאלה 13** מצביעה על תפקיד החגים, לפי הקטע – "לזכור מה חשוב לנו, למקד מבט והרהור כלפי דברים שהמולת החיים והיום יום לעיתים מטשטשים, משכיחים." **שאלה 14** מתמקדת בהגדרה של המילה "ערך", וכדאי להתעכב עליה במהלך הלימוד, ולתת לה דוגמאות רבים. ברמה הבסיסית ביותר, משמעות המילה ערך היא דבר (מוחשי או רעיוני) בעל חשיבות, ובסעיפים ב' ו-ג' מתבקשים התלמידים לתת דוגמאות לערכים מופשטים המיוצגים באמצעות החגים השונים. לפי הקטע המופיע בעמוד זה, קבלת השבת מביאה לידי ביטוי את ערך האחדות, וכל אחד מן החגים המוזכרים בסעיף ג' יכול להיקשר למספר גדול של ערכים, בהתאם להשקפת העולם האישית של התלמידים. מומלץ לבקש מן התלמידים להקריא את תשובותיהם בקול רם בכיתה, ולדון במשמעות הערכית של כל אחד מן החגים.

משימת הסיכום המופיעה בעמוד זה מאפשרת לתלמידים לנסח במילים שלהם את העקרונות המרכזיים שנלמדו בפרק, ביחס לתפיסת הזמן ביהדות, כפי שהיא משתקפת ממבט כולל על לוח השנה העברי. מומלץ לאפשר לתלמידים לעבוד בזוגות או בקבוצות קטנות, ולתת להם הזדמנות להציג את נאומיהם בפני חבריהם לכיתה, באחד השיעורים המסכמים. בדבריהם, חשוב שיתייחסו לנקודות השונות שהודגשו בלימוד הפרק :

- ההבדל שבין תפיסת זמן מעגלית לבין תפיסת זמן קווית-היסטורית, ובין הכינוי "חג" לכינוי "מועד".
- השלטון של בני האדם על קביעת לוח השנה והמועדים, והאחריות התרבותית המתלווה אליו.
- המשמעות התרבותית העמוקה של החגים והמועדים – בשימור הזיכרון הקולקטיבי, ביצירת החיבור בין האדם לבין האדמה, וביצוג ערכים ורעיונות מרכזיים וחשובים.